

Ljuba Arnautović

JUNSKI SNEG

Roman

preveo s nemačkog
Relja Dražić

Likovi i radnje su literarna fikcija na osnovi stvarnih događaja.

Kurzivom štampana mesta u tekstu potiču od originalnih dokumenata. Sa ruskog ih je prevela autorka.

Mojoj sestri Larisi

1

Anastasija nema obrve. A s 32 godine ni muža. Nije joj potreban? Nijedan je neće? Zato što nema obrve? Zato što je prvorodena kći?

Objašnjenje je pritom prosto. Taj koji joj je suđen treba tek da postane muškarac.

Kada prvi put ugleda svog budućeg, njoj je petnaest a on je dečkić koga su poslali u prodavnicu pored crkve. To mu je prvi put. Poluodrasla Anastasija stoji za tezgom kad u prodavnicu bez prozora ulazi petogodišnjak da kupi sveće i jednu haringu iz salamure. Svetlina ulice iza leđa, obraza zažarenih od uzbuđenja on stiska kovanicu u oznojenoj pesnici na grudima. Anastasija uvija kursor u maramicu da mu se ne izgubi. Tu maramicu će joj vratiti 1927, kada su njoj 32, a njemu 23 pa najzad može da je zaprosi. Sad mališanu skloni pramen svetloplave kose sa čela pa ga upita ga kao se zove. On se isprsi po vojnički: „Fjodor Nikolajevič Bočarov“, kaže glasno i ode. Ona se smeška za njim i mrmlja: „Fjodor. Feđa, Feđka.“

Prodavnica pripada Anastasijinom ujaku, bratu njene majke. Porodica je velika, ali devojčica i njeni roditelji ne održavaju odnose s većinom članova. Anastasijina mati Jevgenija živi bez blagoslova svog oca jer je protiv njegove volje ušla u jednu neprikladnu vezu.

Jevgenijina familija važi kao imućna. Grad Kursk, u kome stanuje već generacijama, leži u plodnom černozeu duboko u ruskoj provinciji. Moskva je udaljena više od petsto kilometara, ka severu. Ka jugu nije daleko do Ukrajine. Jezik stanovnika je već obojen time, vokali su otegnuti a konsonanti meki.

Među Jevgenijinim precima nalaze se upravitelji kneževskih dobara, sveštenici, više učitelja, sitni i srednji činovnici, jedan vojni lekar i čak jedan advokat. Obrazovanje se gleda kao ključ za dobru poziciju u društvu i zarana se deci težnja za tim prenosi kao važan životni sadržaj. Jevgenijin otac, Anastasijin deda, od mladosti se učio poslu svojih predaka i naposljetku preuzeo kontoar trgovine drvetom svoga oca, da ga kasnije preda dalje svom najstarijem sinu. U tom lancu, prvorodeno dete, Jevgenija – kao i njene sestre – ne igra nikakvu ulogu. Prvi sin nasleđuje drveno preduzeće, drugome idu obe prodavnice. Jedna, smeštena u centru grada, drži asortiman koji traže gradske mušterije. Sasvim drugačije manja prodavnica u donjem, seoskom delu grada. I taj okrug doduše pripada gradskom ataru, ali on deluje sve drugo samo ne kao gradski. To je verovatno zbog geografskih uslova. Kraj uokviravaju dve reke koje je potapaju svakog proleća. Ljudi žive u prostim drvenim kolibama koje se nižu duž prašnjavog drumu. Prehranjuju se dobrim delom od uskih bašti koje leže iza kuće i protežu se do koje od reka. Bilo je promućurno ovde otvoriti prodavnicu. Do gornjeg grada je podaleko, putevi često nisu prohodni. Tokom godišnjih poplava u proleće život miruje, ljudi posećuju komšije čamcima i gledaju povlačenje vode. Poplava je uvek dobrodošla, a kad koji put izostane, ljude hvata briga za plodnost bašti.

U međuvremenu je gore narastao pravi grad sa železničkom stanicom, položene su šine i na njima se

kotrljao napredak, donosio građevinski materijal za fabrike i više škole. Novo vreme hujalo je preko donjeg grada, njegove drvene kolibe još su se dublje zgurile u mrku zemlju, dok se gore kuva asfalt i zalivaju ulice u kojima niču sive kamene kuće. Sve novotarije odvijaju se u gornjem gradu. Ljudi dole dugo ostaju bez struje, vodovoda i kanalizacije. Oni koji odlaze gore zbog učenja ili posla, donosili su sa sobom priče nad kojima su stari u neverici mahali glavom. Svake godine mladi su se više odvrćali od blata, vodenih pumpi i latrina i tražili komfor novog vremena. Ženili su se udavali „ka gore“ i dan posle svadbe selili se u kameni grad.

Ne tako i Jevgenija, najstarija kći porodice. Ona se još kao učenica zaljubila u jednog momka čija porodica nije raspolagala sredstvima – ili barem ambicijom – za uspon. Ona je svog đuevgiju sledila naniže – kako geografski tako i društveno. Iskakanje svoje najstarije kćeri razočarava oca. Skoro se pokajao što je zaposlio te kućne učitelje s njihovim idejama po novoj modi.

Imanje kojim je Jevgenijina porodica raspolagala generacijama valjalo je bezuslovno sačuvati, ako je moguće i umnožiti. To su garantovale samo dobre partije. Investiralo se u petoro dece, gledalo se da i devojčice dobiju dobro obrazovanje. Ta investicija se morala isplatiti. Iskakanje njegove najstarije kćeri razočaralo je oca. Skoro je bio spreman da se pokaje što je uposlio te kućne učitelje s njihovim pomodnim idejama. Naravno, i on sam je verovao u napredak, u tehniku i njena postignuća, i u oslobađanje ljudi od muke, gluposti i ropstva. Mada nije nimalo držao do prevrata koji su najavljivali leci koji su svako malo cirkulisali od ruke do ruke, na njega su ostavljale utisak mnoge nove ideje koje su ti redovi najavljivali. Kasnije su mu došle sumnje. Možda vreme još nije zrelo? Možda ipak ne bi rizikovao, pa će svoje kćeri radije

vaspitavati po starom adetu? Kod mladih će, tako je naumio, biti stroži, nadati se da još nije prekasno.

Da prokune svoju prvorođenu, na to nije hteo da se odluči i pored gorkog razočarenja njenom neposlušnošću. To bi pogodilo i sledeću generaciju, a to mu činilo ipak nesrazmerno surovo. I tako je ugodio sebi suzdržavanjem od svog blagoslova. Svojoj ženi, koja i dalje održava kontakt s Jevgenijom, on to dopušta, samo se između njih ne razmenjuje nijedna reč o tome. Dopušta da i njegova unuka Anastasija pomaže u prodavnici njegovog sina. Nikad se ne obraća devojčici, ali poizdalje krišom posmatra Anastasiju, traži i otkriva sličnosti. Dopadaju mu se njeno uspravno držanje i njena neprozirna ozbiljnost.

Kad Anastasija upozna malog Fjodora, njenog budućeg supruga, ona već četiri godine više popodneva nedeljno stoji ujakovoj prodavnici, pošto je s jedanaest godina posle petog razreda svršila osnovnu školu – ni govora o kućnim učiteljima kao kod njenih rođaka i rođica. U preostalom vremenu stara se o mlađoj braći i sestrama kako bi njena mati Jevgenija mogla da se posveti pranju rublja tuđe gospode u gornjem gradu, neophodnom izvoru dodatnog prihoda porodice, nakon što se dogodila nesreća.

Grede i cigle leže naslagane u bašti. Već je dogovorena moba i utvrđen dan kad treba da počne gradnja kuće. Jevgenija je upravo trudna s trećim detetom kad njen muž doživljava nesreću na radu, zbog čega mu jedna noga ostaje ukočena. Ubuduće više neće moći da se bavi svojim tesarskim zanatom, pa se priuči kod nekog krznara i radi kao njegov pomoćnik. Žena i deca doživljuju kako im pred očima jedan čovek postaje neko drugi. Propada njegova namera da se dokaže tastu, bolovi u nozi katkad su nepodnošljivi. Ambiciozan, ali blag čovek pretvara se u nekog ko

često više i grubo se ophodi s predmetima, a kasnije i s ljudima. Alkohol donekle može da otupi bol, pa i uništeni ponos. Tast ostaje u pravu i Jevgenija napoljetku ima četvero dece, ali više nema porodicu, a ni ljubav.

Tako ostaje samo maleni kućerak u kome mora da živi njena rastuća porodica. Sastoji se od jedne jedine prostorije na lakat u kojoj se odvija kuvanje, pranje, spavanje, svađanje.

S vremena na vreme u posetu dođe Jevgenijina majka, Anastasijina baba, ona je veoma naklonjena svojoj najstarijoj unuci. Njih dve povezuje jedna zajednička osobina. Kad Anastasija napuni osam godina, baba prvi put progovori o jednoj osobenosti. I o jednoj urođenoj belezi, dokazu. Jednom žigu koji izražava prirodu određenih žena kojima je dat taj urođeni dar. Kod nje sâme to je jedan maljavi mladež u obliku polumesece, na lopatici. Njena kći Jevgenija ima zacepljenu ušnu resicu. A kod nje, unuke Anastasije, nedostajale su obrve. „Ti si prvođena kći jedne prvorodne kćeri jedne prvorodne kćeri; ti si beočug u jednom lancu, ti imaš sposobnosti. Kasnije ćeš razumeti.“

Anastasija počinje da posmatra svoju majku. Tek sad opaža malu belegu o kojoj joj je govorila baba. Jevgenija ume vešto da je sakrije ispod kose i marame. Komšinice dolaze na trem, pa se šapuće: zovu je kod bolesnih krava ili kod pataka koje gube perje. Donose dojenčad kojoj neće da zaraste pupak, ili decu s bradavicama na tabanima. Jevgenija mrmrlja neke reči. Bradavice nestaju, pupak se osuši, patkama raste perje, a krava ponovo daje mleko. Za te usluge nije dopušteno uzimati novac, ali komšinice donose parče kolača, mericu šećera ili materijal za suknju. Žene se došaptavaju, pa začute čim devojčica priđe toliko da može da čuje. Kad se Anastasija jednog dana usudi da majci

postavi pitanje, Jevgenija samo osorno slegne ramenima i okrene se nekom poslu.

Na zalasku sunca žene iz kraja sede na klupama ispred kuća, dajući danu da istekne do kraja. Izdašno ćute, dok se svetlo i zvuci uokolo ne promene. Potom govore. Mladi Fjodor je možda svoj poziv izabrao samo zato da dođe u blizinu te gorde devojke? Da s njom nešto nije kako treba ipak je očigledno. Kao već s njenom majkom Jevgenijom (kako je samo ta mogla biti toliko trapava pa se tako nepovoljno udati) ljudima nisu čista posla ni Anastasijom. Što li je ta toliko ponosna? Čudo jedno kako uspravno stoji u sumračnoj prodavnici, odsutna, a opet nekako ozarena. Valjda veruje da je i ona jedna onakva. Jedna koja je potrebna selu, ali koje se selo ujedno i plaši. Niko se ne usuđuje da joj priđe bliže nego što je neophodno.

2

Ni 1903. rođenom Fjodor ne da se da dugo ostane dete. Roditelji su mu siromašni, pa kao stariji od dva sina rano mora da pomaže u bašti koja se koristi mahom za gajenje krompira i kupusa. I u štali, iako ta štala ne pruža stan čak ni jednoj kravi, već samo kozi, nekolicini zečeva i malome jatu kokošaka. S devet godina šalju ga u školu, jer dečko već treba da nauči da čita, piše i računa. Utoliko jače mora da zapije kod kuće i na raspustu.

Njegov otac Nikolaj ima struku. On je krovopokriivač. Pritom zavisi od stanja porudžbina i od vremena. Ne može uvek da donese kući dovoljno. S vremena na vreme četvoročlana porodica celu nedelju mora da pregura s jednom nadnicom.

Čim je Fjodor napunio dvanaest godina, njegovo će se školsko obrazovanje posle tri razreda smatrati dovoljnim. Sad mlađi brat preuzima štalu i baštu, a Nikolaj vodi sa sobom Fjodora na gradilišta. Tako izučiti očevo zanat, bez svedočanstva, bez kalfinskog ispita, bez majstorskog pisma. Nikoga ne zanima što je momak fasciniran mehanikom i sanja o tome da popravlja bicikle, ili čak da izumeva nove mašine za zemljoradnju. Sa četrnaest godina zarađuje upola koliko njegov otac. Kad uđe u sedamnaestu, zemljom besni građanski rat, koji će se kasnije zvati revolucijom, za

koji je Nikolaj prestar, a njegovi sinovi premladi. Kuće se razaraju, krovovi se oštećuju – uprkos tome otac je bez posla, a s njim i sin.

Fjodor dobija svoje prvo nameštenje u džinovskom žitnom mlinu koji je doskora pripadao jednom fabrikanu, a sad je stavljen pod državnu upravu.

Zatim sledi period „Nove ekonomske politike“ koja toleriše privatno vlasništvo i slobodna zanimanja, i Fjodor se osamostaljuje. Sa ocem i još dvojicom zanatlija formira jednu brigadu. Jedan od njih uvek ima neku porudžbinu u rezervi. Liberalizacija mladom čoveku obećava dobru egzistenciju. Ipak, posle samo četiri godine, ljude ponovo šalju u fabrike ili u kolhoze. Fjodor se vraća u mlin, kao nekvalifikovani radnik. Poslovođa, međutim, prepoznaje spretnost njegovih ruku i njegovu radoznalost za mašine, pa ga u radionici priučiti za preciznog mehaničara. Ubrzo ga zapošljava kao stručnu radnu snagu, ne više kao pomoćnog radnika. Fjodor će sad ubrzo moći da zaprosi Anastasijinu ruku.

1922. zemlja je postala nova država i sad se zove Sovjetski Savez. 1924. umire vođa Revolucije a godinu dana kasnije Fjodorov mentor se seli zajedno s porodicom. Pominjao se Kazahstan – Fjodoru se više nikad nije javio. On sam mora nazad „u brašno“, jer se propisi sad moraju strogo poštovati, a Fjodor ne može da dokumentuje završeno stručno obrazovanje.

Redovno odlazi u malu prodavnicu pored crkve – koja sad više nije crkva – po porciju Anastasijinog osmeha. I da se uveri da je i dalje neudata. Ona priča o eksproprijacijama i premeštanjima u porodici njene majke. I da se njen deda na vreme oprostio od ovog sveta. Smrt ga je poštedela da i on mora da gleda kako mu se raspada familija i kako se ruši sve što je stekao.

Fjodor se na Radničkom savetu mlina prijavljuje na kurs za preciznog mehaničara. Još jednom uči čitanje i pisanje da bi mogao da prati nastavu u večernjoj školi. Pismeni ispit prolazi katastrofalno. U praktičnom je najbolji u generaciji, stoga mu komisija odobrava popravni. Dotad već sme da radi kao pripravnik u radionici mlina – to radno mesto on dabome već predobro poznaje od pre. Mora da je na drugom pismenom neko zažmurio na oba oka – pisanje jednostavno nije njegov fah, kad su mu ruke ipak toliko spretne. Međutim, planove i crteže ume dobro da čita. Početkom 1927. godine Fjodor biva redovno zaposlen kao precizni mehaničar u radionici preduzeća, pristupa Komunističkoj partiji, i sad najzad može da pita Anastasiju da li bi želela da mu bude žena.

Fjodor ima široke podlaktice sa svetlim maljama, ravnu svetlu kosu i sive oči. Kao dečak, kad god ga pošalju u prodavnicu uvek ima neki neobičan osećaj – da li je to strah? Ako jeste, onda se taj strah oseća nekako prijatno, kao da ga nešto meko miluje po leđima i uzrokuje laganu jezu. Jednog dana njegov svetao pogled potone u njenim crnim očima i više uopšte ne želi da izroni. Privučen je strogošću te devojkice, čega se mnogi plaše i smatraju je razlogom njene neudatosti. Zgodna je, nema sumnje, ali jedan pogled iz njenih mrkih očiju mnogome u njenom okruženju uteruje poštovanje.

Petogodišnji Fjodor je još nesiguran u njenom prisustvu, ali osamnaestogodišnji više nije, a pogotovo ne dvadesetogodišnji. On vidi ono što drugi ne vide, čak i luk najnežnijih dlačica iznad njenih očiju.

Nikad niko neće biti svedok nežnosti između njih dvoje. Ali njihovi pogledi ne daju se sakriti, i tako ceo svet vidi: tu ide jedan ljubavni par. U selu se nagađa i olajava. Omađijala ga je, sude žene na večernjima séli-

ma. To ipak nije normalno, tako pristao mlad momak, naše devojke se okreću za njim, a on uzima baš tu.

Posle rada muškarci se okupljaju uz pivo, i njima je potrebno objašnjenje: tom momku fali neka daska u glavi. Kanda je malo zaostao.

To je trebalo da bude breza. Na dan rođenja svoje prve kćeri Nine, usred zime, Fjodor je po zapovesti tašte Jevgenije otišao u šumicu da iskopa jedno mlado drvo, pa da ga presadi u baštu iza kuće, kako to ište običaj, kada se rodi devojčica. Breza će rasti zajedno s detetom, po liku i biću devojčica će ličiti na to drvo – biće uspravna, svetla i ljupka. Po potrebi, njena baba Jevgenija ili mati Anastasija će s buketom lišća s tog drveta i uz izgovaranje određenih reči odagnavati od devojčice svakojako zlo, uroke i bolesti. Kasnije, na dan Nininog venčanja, u nevestinski buket staviće grančicu njene breze. Tu grančicu će joj starije žene pre prve bračne noći staviti ispod madraca. Time će smerati da prvo dete bude devojčica – iako su prisutni, u međuvremenu već poprilično pijani muškarci đuvegiji glasno i lascivno želeli sina.

Kad dođe proleće i drveće olista, svi su primetili zabludu. To je topola, a ne breza. Mladog oca će komšiluk zadevati kao nekog kome je svako belo drvo breza – a prva žena koja naiđe, nevesta; kao neko ko se zaljubio u deset godina stariju, zlopogleđu.

Ukloniti topolu iz bašte donelo bi nesreću. Tako žene jednu drugu mladu brezu određuju kao Ninino drvo. Ona stoji kraj puta ka bunaru i tako Anastasija svaki dan kad ide po vodu može da dotakne stablo i da promrmlja one reči koje zahteva običaj. Ona neće moći sprečiti da njena kći kasnije napusti domovinu, niti iko drugi, to je verovatno predodređeno. Čoveka bez čvrstih korena ništa ne može zadržati.

Mlada topola u međuvremenu raste mnogo brže nego što bi to činila breza, i pokazuje se kao korisna. Na stranu obilno paperjasto lebdeće seme, junjski sneg, koji oduševljava decu usred leta, omladinu zavodi na bezopasno igranje vatrom, i za koje odrasli tvrde da čisti vazduh, drvo će uskoro postati nameštaj bez koga se ne može. Fjodor na njegovo stablo pričvršćuje rezervoar za vodu, jedno burence od cinka. Posle rada u bašti ili po povratku iz prokota čovek može oprati ruke. A o jednu granu, koja je izrasla vodoravno, Fjodor kasnije veša ljuljašku za svoje troje dece koje Anastasija donosi na svet u prve četiri godine braka.